

них діянь пов'язаних з порушенням правил охорони вод.

Виклад основного матеріалу. Вочевидь, діяння передбачене ст. 242 КК України, належить саме до другої групи діянь – тих, соціальна обумовленість криміналізації яких не є очевидною, та підлягає окремому вивченню та доведенню. З огляду на це, та беручи до уваги, що сутність соціальної обумовленості полягає у виявленні та аналізі факторів (субстратів, того що лежить в основі), що зумовлюють створення норм та інститутів кримінального законодавства та їх подальшого ефективного застосування, необхідно розглянути фактори криміналізації такого діяння.

У науковій літературі досі продовжується пошук вичерпного переліку таких факторів. Так, наприклад, М. І. Хавронюк головний із таких факторів вбачає у суспільній небезпечності діяння, тобто у загрозі заподіяння або в реальному заподіянні шкоди об'єктам кримінально-правової охорони [4, с. 55]. Натомість, В. І. Борисов більш широко описує фактори соціальної обумовленості норм кримінального права, відносячи до них різноманітні за значущістю соціальні, економічні, політичні, психологічні та інші чинниками, встановлення і розкриття яких дає можливість пояснити необхідності кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального права, підвищити наукову обґрунтованість змісту закону. Водночас, згаданий автор зазначає, що ці фактори завжди носять індивідуалізований характер щодо кожної із груп суспільних відносин, які ставляться під охорону кримінального закону, і з огляду на це не завжди можуть бути чітко окреслені, обмежені й уніфіковані [5, с. 288]. Разом із тим, у літературі продовжуються спроби вичерпного формулювання переліку таких факторів. Звертає на себе увагу позиція, висловлена А. А. Митрофановим,

який до факторів криміналізації суспільно небезпечного діяння відніс: юридико-кримінологічні, соціально-економічні та соціально-психологічні фактори [6, с. 14].

Позаяк проблематика окреслення кола факторів криміналізації є частиною загального учення про кримінально-правову політику, то вона виходить за межі предмета мого дослідження і має бути розв'язана на загальному рівні. У межах же моєї дисертації я вважаю за можливе взяти в якості робочого переліку ті фактори, які були виділені А. А. Митрофановим, оскільки саме через них може бути встановлена наявність чи відсутність у діяння тих властивостей, які О. О. Пашенко, В. І. Борисов та інші учені вважають достатніми для констатації соціальної обумовленості його криміналізації.

Юридико-кримінологічні фактори – стосуються тих характеристик діяння, які вказують на його протиправний характер і необхідність саме юридичної відповідальності за них, а серед видів юридичної відповідальності – найсуворішого виду кримінальної. Коло факторів криміналізації з цієї групи по-різному визначається у літературі, але загалом вони зводяться до того, що діяння повинно бути:

- 1) високого рівня суспільної небезпечності;
- 2) відносно поширеним;
- 3) об'єктивно протиправним, тобто порушувати норми регулятивного законодавства.

Усвідомлюючи, що порядок аналізу вказаних факторів не має вирішального значення для наукового дослідження, водночас вважаю, що методологічно обґрунтованим буде починати його з вивчення об'єктивної протиправності діяння. Цей висновок обумовлений тим, що уразі якщо діяння не маж заборони в регулятивному законодавстві, то й встановлювати відповідальність не має за що. На це правильно звернули увагу роз-

робники нового КК України, які серед ознак кримінального правопорушення на першому місці поставили його об'єктивну протиправність без якої діяння, яким суспільно небезпечним воно не було, не може бути визнане кримінальним правопорушенням (стаття 2.1.1) [7]. І тільки тоді, коли діяння якими порушуються норми регулятивного права, є достатньо суспільно-небезпечними і відносно поширеними тільки тоді і можна стверджувати про наявність юридико-кримінологічних факторів.

Об'єктивна протиправність забруднення вод обумовлена тим, що вода як природний ресурс і води як джерело цього ресурсу є, без перебільшення, джерелом життя на планеті. Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) відзначили, що більше половини захворювань у світі виникають через нестачу якісної води. Отже, сьогодні вода розглядається не лише як природний ресурс, вона має яскраво виражене соціальне значення. На підтвердження цього, Декларація міністрів Всесвітнього водного форуму (Гаага, 2000 р.) та проведена Міжнародна конференція з питань прісної води (Бонн, 2001 р.), визнають якість води головним критерієм збалансованого розвитку суспільства, його безпеки та існування загалом [8, с. 20]. Саме через це належна якість вод і чистота їх природні джерел отримали надзвичайно широку правову охорону як на міжнародному, так і на національних рівнях.

На міжнародному рівні охоронам вод присвячені: Директива Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики; Директива 91/271/ЄЕС (змінена та доповнена Директивою 98/15/ЄС і відповідним Рішенням 93/481/ЄЕС) щодо обробки міських стічних вод та Директива 91/676/ЄЕС щодо захисту вод від забруднення нітрами сільськогосподарського призна-

чення; Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року.

На національному рівні заборона на забруднення вод встановлено передусім у ст. 66 Конституції України згідно якої «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі...» та ч. 1 ст. 50 згідно якої «кожен має право на безпечне на життя та здоров'я довкілля...» [9]; відповідно до пункту, а ч. 1 ст. 12 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» громадяни України зобов'язані «берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства» [10].

Крім того, конкретизація цих заборон здійснена в низці як законодавчих так і підзаконних актів, що регулюють порядок захисту та раціонального використання вод. До них, зокрема належать: Водний кодекс України, закон України «Про питну воду та питне водопостачання»; закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»; Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України №486 від 08.05.1996 р.; Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1100 від 11.09.1996 р.; Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами, затверджені постановою Кабінету Міністрів України №465 від 25.03.1999 року; Правила охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 465 від 29.03.1999 р.; Порядок розроблення та затвердження технологічних нормативів використання питної води,

затверджений наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства № 205 від 15.11.2004 р.; Порядок розроблення та затвердження нормативів питного водопостачання, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1107 від 25.08.2004 р.; Державні санітарні норми та правила «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПіН 2.2.4-171-10), затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України № 400 від 12.05.2010 р. та інші.

Таким чином, у міжнародному і національному законодавстві встановлено особливий правовий (юридичний) режим охорони вод і правову (юридичну) заборону на їх забруднення. З огляду на це, і відповідальність за порушення цієї заборони не може бути позаправовою, оскільки як слушно стверджується, порушення юридичних правил має тягнути тільки юридичні, а не загалом соціальні наслідки [11]. Викладене дає підстави для висновку про те що, об'єктивна протиправність, тобто забороненість нормами регулятивного законодавства забруднення вод існує, а це, своєю чергою свідчить про наявність першого із юридико-кримінологічних факторів криміналізації цього діяння.

Другим юридико-кримінологічним фактором є те, що діяння, яким порушується заборона забруднення вод, має бути суспільно-небезпечним, при чому така суспільна небезпечність повинна досягати кримінального рівня. Суспільна небезпечність діяння є інтегративною властивістю, на ступінь (розмір) якої впливають багато факторів, як тих, що знаходяться в межах складу кримінального правопорушення так і тих, що знаходяться поза ним [12]. Водночас, головним із таких факторів традиційно вважаються характер і розмір заподіяваної шкоди та форму вини з якою воно вчиняється. Саме ці фактори безспідставно знайшли своє відображення в якості таких, що впливають

на визначення ступенів тяжкості злочинів у проекті нового КК України.

За своїм характером шкода, яка заподіюється при забрудненні вод є багатогранною, оскільки забруднення вод впливає як на зміну складу і властивостей води, так і на процеси надходження до неї сторонніх предметів, мікроорганізмів понад встановлені нормативи якості води, яке призводить до модифікації фізичних, хімічних чи біологічних властивостей складу вод, до загибелі людей або їх захворюваності, масової загибелі об'єктів тваринного та рослинного світу, або до інших тяжких наслідків, або створює небезпеку для життя та здоров'я людей чи навколишнього природного середовища, або виснаження водних джерел [13, с. 3].

Таким чином, досліджуване діяння, передусім, заподіює саме екологічну шкоду, що настає внаслідок погіршення якості охорони вод. Ця шкода підлягає грошовій оцінці, яка здійснюється відповідно до затверджених методик. Наразі в Україні є чинними дві такі методики. Перша з них розрахована на обчислення шкоди водним ресурсам, заподіяної у результаті забруднення, не пов'язаного зі збройною агресією РФ. Це Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, що затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 389 від 20.07.2009 [14].

Друга ж розрахована саме на відшкодування шкоди заподіяної внаслідок збройної агресії РФ Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, що затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 252 від 21.07.2022 року [15].

Загалом, матеріальна шкода, обчислена на підставі вказаних мето-

дик, як правило досягає сотень тисяч, або навіть мільйонів гривень. Так, наприклад, у Житомирі 2021 року через аварію на головній каналізаційно-насосній станції КП «Житомирводоканал» Житомирської міської ради відбувся скид неочищених зворотніх (стічних) вод у кількості близько 7 куб. тис. у річку Тетерів, у зв'язку з чим забруднилася річкова вода та загинуло понад 27 тисяч одиниць риби. Держекоінспекція оцінила збитки завдані державі у розмірі 22 088 927 грн. 45 коп., у тому числі збитки від скиду неочищених стічних вод в 13,1 млн гривень, загибель водних живих ресурсів, а саме водних біоресурсів (риби) – в 8,9 млн, забруднення земельних ресурсів – майже в 880 тисяч грн. [16].

Вирішуючи питання про те, чи заподіяння таких розмірів шкоди досягло кримінального рівня суспільної небезпечності вважаю за необхідне порівнювати ці діяння з уже криміналізованими в КК України іншими діяннями, що також заподіюють такі види шкоди, які підлягають грошовій оцінці. Зокрема, ст. 194 КК України криміналізоване умисне знищення чи пошкодження чужого майна, яке заподіяло шкоду в розмірі понад 250 н.м.д.г. станом на 2024 рік це відповідає 4250 грн..

Однорідними статтями розділу VIII КК України криміналізовано заподіяння матеріальної шкоди на суму 20 і більше н.м.д.г. 246 КК України; понад 250 н.м.д.г. (ст. 248 КК України незаконне полювання), понад 250 н.м.д.г. (ст. 254 КК України), Отже, законодавець уже вважає, що заподіяння в результаті знищення чи пошкодження певного об'єкта власності матеріальної шкоди на суму від 250 н.м.д.г. (а в деяких випадках і значно меншої), є настільки суспільно-небезпечним діянням, що вимагає криміналізації. При чому це не одичне, не разове рішення законодавця, а системна позиція, що знайшла своє відображення як у статті за посягання на відносини власності, так у статтях і про відповідальність за посягання на екологічні відно-

сини. З огляду на викладене, видається обґрунтованим і беззаперечним висновок про те, що заподіяння такого розміру матеріальної шкоди при забрудненні вод володіє, як мінімум таким само рівнем суспільної небезпечності. Ця теза може бути скорегована в бік підвищення рівня сусп. небезпечності такого діяння, з огляду на особливу цінність вод повноцінного життя людства і існування життя на землі загалом.

Таким чином, заподіяння шкоди водним об'єктам має достатньо високий рівень суспільної небезпечності, що є спів розмірним з рівнем суспільної небезпечності багатьох уже криміналізованих діянь, які заподіюють матеріальну шкоду. Інакше кажучи, забруднення вод володіє кримінальним рівнем суспільної небезпечності, що свідчить про наявність другого з юридико-кримінологічних факторів криміналізації.

Третім юридико-кримінологічним фактором криміналізації суспільно небезпечного діяння є його відносна поширеність. За даними правоохоронних органів та кількістю постановлених вироків суду, відсоток зареєстрованих кримінальних правопорушень проти водних об'єктів в Україні, порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями проти довкілля, досить незначний. Це, насамперед, зумовлено тим, що водні об'єкти України сприймаються суспільством як природний об'єкт, що здатний до відтворення. Загалом статистика кримінальних правопорушень проти навколишнього середовища говорить про зростання кількості вчинення таких кримінальних правопорушень, при цьому спостерігається тенденція до зниження кількості осіб, яким було вручено повідомлення про підозру та були притягнуті до відповідальності.

Відповідно до розробленого М. В. Карчевським Інтерактивного довідника «Протидія злочинності в Україні: інфографіка» (2013-2023) протягом 2013 -2023 років було обліковано 749 проваджень щодо вчинення злочину, передбаче-

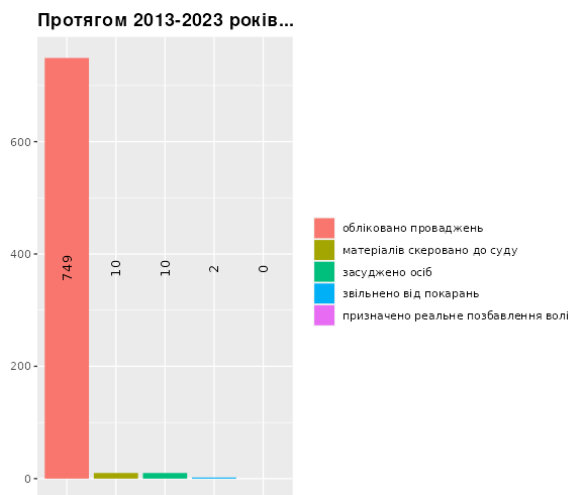
ного ст. 242 КК України, із них у 2013 році – обліковано 27, скеровано до суду – 3, жодної особи не було засуджено. У 2014 році обліковано – 38 кримінальних правопорушень, скеровано до суду та засуджено – 1 особу, не засуджено жодної особи; 2015 рік – обліковано 68, скеровано до суду проваджень – 1, засуджено – 1 особу; 2016 рік – обліковано 48, скеровано до суду – 2, засуджено – 2 особи; 2017 рік – обліковано 51, жодного провадження не скеровано до суду, не засуджено жодної особи; 2018 рік – обліковано 46, скеровано до суду – 0, не засуджено жодної особи; 2019 рік – обліковано 87, скеровано до суду – 1, засуджено – 1 особу; 2020 рік – обліковано 88, скеровано до суду – 1, засуджено – 1 особу; 2021 рік – обліковано 126, скеровано до суду – 4, засуджено – 1 особу; 2022 рік – обліковано 67, скеровано до суду – 1, засуджено – 1 особу; 2023 рік – обліковано 103, скеровано – 2, засуджено – 2 особи [17].

Таблиця 1
Кількість облікованих, скерованих до суду проваджень та засуджених осіб

Рік	Обліковано (правопорушень)	Скеровано до суду (проваджень)	Засуджено осіб
2013	27	3	0
2014	38	1	1
2015	68	1	1
2016	48	2	2
2017	51	0	0
2018	46	0	0
2019	87	1	1
2020	88	1	1
2021	126	4	1
2022	67	1	1
2023	103	2	2

* Джерело: Інтерактивний довідник «Протидія злочинності в Україні: інфографіка» (2013-2023) [17].

Таблиця 2
Статистика вчинюваних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 242 КК України

* Джерело: Інтерактивний довідник «Протидія злочинності в Україні: інфографіка» (2013-2023) [17].

рівнем латентності про це йдеться у підрозділі 2.3, а отже, наведені дані статистики далеко неповно відображають реальний і дійсний стан речей.

Таким чином, викладене дає підстави для висновку, що і третій юридико-кримінологічний фактор криміналізації наявний, і, відповідно проведений аналіз свідчить про наявні усі юридико-кримінологічні фактори криміналізації забруднення вод.

Висновки. Таким чином аналіз факторів соціальної обумовленості приводить до висновку про те, що встановлення кримінальної відповідальності за порушення правил охорони вод відповідає науково обґрунтованим вимогам, а значить існування статті 242 чинного КК України, так само як і статті розділу 5.3 «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» проекту КК України відповідає факторам криміналізації і має бути збережена.

Актуальність заявленої теми дослідження зумовлена тим, що суспільно небезпечне діяння, яке передбачене ст. 242 КК України (порушення правил охорони вод), належить саме до групи діянь, соціальна обумовленість криміналізації яких не є очевидною, та підлягає окремому вивченню та доведенню.

Соціальна обумовленість криміналізації діяння є причинно-наслідковим зв'язком між діянням та негативними наслідками, які зумовлені вчиненням такого діяння, у результаті чого законодавець відносить їх до суспільно небезпечних. Тому, законодавець володіючи певним кримінально-правовим інструментарієм застосував кримінальну відповідальності за вчинення злочину передбаченого ст. 242 КК України, визнавши його суспільно-небезпечним, тобто криміналізував його. Криміналізація суспільно небезпечних діяння як така є процесом віднесення діяння до злочинного, і за своєю суттю

виступає крайнім заходом реагування держави на них, виступає інструментом впливу запобігання та стримування злочинних діянь.

У статті авторка розкриває сутність і зміст юридико-кримінологічних факторів криміналізації порушень правил охорони вод (ст. 242 КК України). Розкривається вплив та характеристику кожного з таких факторів (високий рівень суспільної небезпечності; відносна поширеність; об'єктивна протиправність, тобто порушення норм регулятивного законодавства) на вирішення питання про віднесення забруднення вод до кримінально каранних діянь.

У результаті дослідження авторка приходить до висновку про наявність юридико-кримінологічних факторів криміналізації, що зумовлює необхідність збереження кримінальної відповідальності за порушення правил охорони вод, відповідає науково-обґрунтованим вимогам, а значить і існування ст.242 КК України, так само як і певні статті розділу 5.3 «Кримінальні правопорушення проти безпеки довкілля» проекту нового КК України.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, фактори криміналізації, соціальна обумовленість криміналізації, порушення правил охорони вод.

Latsko A. The legal and criminological factors of criminalization of violations of water protection rules

The relevance of the research topic is brought about by the fact that the socially dangerous act provided for in Article 242 of the Criminal Code of Ukraine (violation of water protection rules) belongs to the group of acts the social justification for criminalization of which is not obvious and subject to separate study and proof.

The social conditioning of criminalization of an act is a causal relationship

between the act and the negative consequences caused by the commission of such an act, as a result of which the legislator classifies them as socially dangerous. Therefore, the legislator, possessing certain criminal law tools, applied criminal liability for the crime provided for in Art. 242 of the Criminal Code of Ukraine, recognizing it as socially dangerous, i.e. criminalized it. The criminalization of socially dangerous acts as such is the process of classifying an act as a criminal act, and in its essence is an extreme measure of state response to them, acts as an instrument of influence to prevent and deter criminal acts.

In the article, the author reveals the essence and content of legal and criminological factors of criminalization of violations of water protection rules (Article 242 of the Criminal Code of Ukraine). The author reveals the influence and characteristics of each of these factors (high level of public danger; relative prevalence; objective unlawfulness, i.e., violation of regulatory legislation) on the decision to classify water pollution as a criminal offense.

As a result of the study, the author comes to the conclusion that the existence of legal and criminological factors of criminalization, which results in the preservation of criminal liability for violation of water protection rules, meets scientifically sound requirements, and hence the existence of Article 242 of the Criminal Code of Ukraine, as well as certain articles of Section 5.3 “Criminal offenses against environmental safety” of the new Criminal Code of Ukraine draft.

Key words: criminal law, criminal offense, factors of criminalization, social justification for criminalization, violation of water protection rules.

Література

1. Гузоватий О. І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення

(порівняльне дослідження): дис.. к.ю.н. Дніпро: ДДУВС, 2016. С. 35-38.

2. Залеська А. С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. Форум права. 2012. № 1. С. 334-338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_1_53 (дата звернення: 03.06.2024).

3. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. С. 159.

4. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ: Істина, 2004. 504 с.

5. Борисов В.І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. Методологічні проблеми правової науки: матеріали між нар. наук. конф. (Харків, 13-14 грудня. 2002 р.) / упоряд.: М.І. Панов, Ю.М. Грошевий. Харків: Право, 2003. С.288.

6. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 22 с.

7. Текст проекту нового Кримінального кодексу. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 04.06.2024)

8. Шульга, А., Павликівський, В., Вамболь, С., Вамболь, В. Дослідження українського та світового досвіду в області кримінально-правової охорони водних об'єктів. Проблеми охорони праці в Україні, 2020. № 36(3). С.19-27.

9. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с

10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. №41 ст.546.

11. Al Qudah M. The Moral Foundations of Criminal Liability. Intellectual Property Rights, 2014. № 2(3), P.10–116.

12. Кривоченко Л. Н. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 120 с.

13. Барчук І. В. Особливості кримінально-правової відповідальності за забруднення водних об'єктів / І. В. Барчук // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2009. Вип. 21. С. 1-5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arpchzu_2009_21_25 (дата звернення: 03.06.2024)

14. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних дер-

жаві внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: затв. наказом М-ва охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09#Text> (дата звернення: 05.06.2024)

15. Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами: затв. наказом М-ва охорони навколишнього природного середовища України від 21.07.2022

№ 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0900-22#Text> (дата звернення: 04.06.2024)

16. Збитки від забруднення річки Тетерів у Житомирі склали 23 млн гривень. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4391239-zbytky-vid-zabrudnennia-richky-teteriv-u-zhytomyri-sklaly-23-mln-hryven> (дата звернення: 05.06.2024)

17. Карчевський М. В. Інтерактивний довідник «Протидія злочинності в Україні: інфографіка» (2013-2023). URL: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/> (дата звернення: 04.06.2024)